

Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi

ARKEOLOJİ - RÖLEVE - RESTORASYON
EPIGRAFI-ANTROPOLOJİ-MÜZİK-TİYATRO
TEOLOJİ - FOLKLOR

Sayı : 11 Aralık 1992 - İstanbul
KDV Dahil 80.000.-TL

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü : Enis KARAKAYA
Teknik Müdür : Tolunay TİMUÇİN
Genel Sekreter : Yavuz TİRYAKİ
Yayın Kurulu : Şebnem AKALIN
Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU
Selda (Kalfazade) ERTUĞRUL
Özkan ERTUĞRUL
Danışmanlar : Prof. Dr. Semavi EYİCE
Prof. Dr. Ara ALTUN
Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM
Dr. Baha TANMAN
Dr. Hüsamettin AKSU

Dizgi : Metin KARAKAYA 211 15 07-08
Film : Cem Has Grafik 512 40 40
Baskı : Örünc Matbaası 528 42 68

Reklamlar :

Arka dış kapak (Renkli) 7.500.000.-TL.
Arka iç kapak 4.000.000.-TL.
Ön iç kapak 5.000.000.-TL.
İç tam sayfa 2.500.000.-TL.
İç yarım sayfa 1.500.000.-TL.

* Yıllık abone 240.000.-TL. 'dir. Banka hesabına yatırılan paranın dekontunun aslı veya fotokopisi gönderildiğinde dergi adresinize postalanacaktır.

Banka-Hesap No: Vakıflar Bankası İstanbul/Beyazıt Şubesi 2002275 no'lu hesap.

Yurtdışı abone Ücreti : 20 \$

İRTİBAT ADRESİ : Tolunay TİMUÇİN
Mollafenari Sk. Birol İşhanı Kat : 3
34410 Cağaloğlu / İSTANBUL

Telefon : (0 - 212) 527 29 58

Yardımlarından dolayı Mustafa Selimoğlu'na teşekkür ederiz.

İÇİNDEKİLER

- * Knidos'taki Bizans Eserleri
Ferudun ÖZGÜMÜŞ 2-17
- * Antalya'da 4. Selçuklu Semineri
Tolunay TİMUÇİN 18
- * Emirgan Meydan Çeşmesi
Öğr. Gör. Dr. Hüsamettin AKSU
Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU 19-22
- * Lydia Bölgesi Tarihi Coğrafyası
Esin OZANSOY 23-35
- * Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonundan
Sedef Kaplama Aynalı Kutu
Şebnem AKALIN 36-38
- * Manzum Kitabeleri Okumada Aruzun Önemi
Yard. Doç. Dr. Yakup ŞAFAK 39-40
- * Türk-İngiliz İlişkileri Sürecinde İngiliz Sanat ve Sosyal Yaşamındaki Türk Etkileri
Yard. Doç. Dr. Netice YILDIZ 41-48
- * Orta Asya'da Budist Mitolojisi
Dr. Yaşar ÇORUHLU 49-53
- * Burdur'da Yeni Bulunan Bir Sütun
Yar.Doç.Dr.Uşun TÜKEL-Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU
Ahmet SİPAHİOĞLU 54
- * İlk Nota
Prof. Dr. Yücel ELMAS 55-68
- * Hacıbektaş - Sulucakarahöyük
1991 Yılı Kurtarma Kazısı
Ahmet MERCAN 69-70
- * Kapadokya'da Bir Kral Mezarı Çeç Tümülüsü
Turgay Tuna - Josie TUNA 71-73
- * Prof. Dr. Yılmaz Önge'nin Son Mektubu
Musa SEYİRCİ 74
- * Tarihi Fenerbahçe Hamamı
Haluk KARGI 75-77
- * Miken Döküm Boncukları Üzerine Düşünceler
Dr. Üzlifat ÖZGÜMÜŞ 78-80

* Kapak : C. de Gouffier, Voyage Pittoresque de La Grèce, C. II, Paris 1809, Levha 78'den detay (Topkapı Sarayı girişi ve III. Ahmet Çeşmesi)

Dergide yayınlanan makalelerin sorumlulukları yazarına aittir. Kaynak gösterilmek kaydı ile yararlanılabilir.

MANZUM KİTÂBELERİ OKUMADA ARUZUN ÖNEMİ

Yrd. Doç. Dr. Yakup Şafak (*)

Bilindiği üzere tarih, sanat tarihi, yazı, dil ve edebiyat gibi birçok saha için çok değerli vesikalar olan kitâbeleri doğru bir şekilde okumak ve yorumlamak, elbette bu alanlarda ihtisas sahibi olan kimselerin uhdesindeki bir görevdir. Kitâbelerin doğru okunup yorumlanabilmesi için hemen aklımıza gelen gerekli özellikler şunlardır: Öncelikle yazı çeşitlerini ve dili iyi bilmek, eski edebî ananeye ve özellikle vezne teorik ve pratik olarak vâkıf olmak, belli ölçüde tarih ve sanat tarihi sahalarda mâlumat sahibi bulunmak, değişik kitâbe çeşitlerindeki alışılmış ibâreleri ve formül haline gelmiş cümleleri tanımak ve kitâbelerde bulunabilecek hataları bilmek. Bütün bunlarla birlikte kitâbe okumanın büyük bir dikkat ve sabır işi olduğunu da ilave etmek gerekir.

Günümüzde artık bu özelliklerin hepsinin bir kişide bulunabilmesi zor olduğundan kanaatimizce en güvenilir yol, diğer sahalardaki uzmanlarla işbirliği yapmaktır. Biz bu yazımızda yukarıda zikrettiğimiz hususlardan vezin üzerinde duracağız ve ülkemizde büyük çoğunluğu manzum olan kitâbeleri doğru okumada aruzun taşıdığı önemi örneklerle belirtmeye çalışacağız. Okuyucuya karşılaştırma imkânı vermesi açısından dipnotlarda, kendilerinden örnekler aldığımız kitap ve dergilerin sadece adlarını zikredeceğiz.

Başlangıçta hemen üzülererek ifade edelim ki, zaman zaman neşredilen -özellikle manzum- kitâbe metinleri, çok kere büyük yanlışlarla doludur. Esasen bizi bu yazıyı yazmaya sevkeden âmîl de bu esef verici durum olmuştur. Bir mezar taşında "Bir fâtiha üç ihlas oku" manasındaki

Bi-hân yek fâtiha se kul hüvallâh

mısraını, yukarıda zikrettiğimiz özellikleri taşımadığı halde kimselere danışma zahmetinde bulunmadan

Behvan Bey Fatiha... kul huvve-l-lâk

şeklinde okumaya cür'et eden bir şahıs ve benzerleri, elbette bu yazının hitap alanı dışındadırlar. Klâsik edebiyatla uğraşan bir araştırmacı olarak biz, şüphesiz bu çalışmamızla iyi niyetli, ilmî zihniyete sahip ve belli bir seviyeye gelmiş araştırmacılara yardımcı olmayı gaye edindik.

Kanaatimizce neşredilen manzum kitâbe metinlerindeki hataların büyük çoğunluğu vezni bilmemek ya da

onu nazar-ı itibare almamaktan kaynaklanmaktadır. Eski şiirle meşgul olan bir araştırmacı ne kadar dikkatli, ne kadar titiz olursa olsun vezin bilmez veya onu nazar-ı itibare almazsa günün birinde, meselâ "bezm"i "bizim", "sihr"i "seher", "sırr"ı "ser", "mu'teber"i "makber" okuma yanlışlığına düşmekten kurtulamayacaktır. Gerçekte vezin konusu klasik şiirle uğraşan herkesi ilgilendiren bir zorunluluktur ama, çoğu kez girift bir şekilde yazılmış yazılar söz konusu olunca meselenin önemi bir kat daha artmaktadır. Bilindiği üzere nesirde mantık zinciri devam eder, insan beyni fazla zorlanmaz. Oysa şiirde ekseriya kelimelerin ve öğelerin yerleri değişir, mantığımızın alışageldiği sıra bozulur. İşte sıralanıştaki bu değişikliklerden doğabilecek zorlukları ve sakıncaları ortadan kaldıracak unsurlardan biri, hiç şüphesiz, aynı zamanda ifadeye ahenk ve ritm kazandıran vezin sistemidir. Dolayısıyla vezin, bir manzûmeyi sağlıklı bir şekilde okumak için asla ihmal edilemeyecek bir güç kaynağıdır.

Bununla birlikte metnin yazıldığı dili bilen birisi, beyitleri vezne vurmadan da mantıklı ibâreler elde edebilir (1); ancak kanaatimizce bunların doğruluğu da yine vezinle anlaşılır. Meselâ İstanbul'da Topkapı civarındaki Takyeci İbrahim Çavuş Sebili kitâbesinin bir mısraı şöyle okunmuştur (2):

Hudâ bâ hubb-i hayr-i visâl-i cûdan eyle müstedâm

Buna göre mısraın manası: "Allah! (Onu) ırmağa (herhalde cennet ırmağına) kavuşma hayrının sevgisi ile dâim eyle." olmalıdır. Bu okuyuşta, gramer açısından itiraz edilebilecek yönler vardır ama daha önemlisi, onun vezinle hiçbir alâkasının bulunmamasıdır. Hezec bahrinin Mefâilün mefâilün mefâilün vezninde yazılmış olan bu mısraın doğru okunuşu şöyle olmalıdır:

Hudâyâ sâhib-i hayrun vücûdın müstedâm eyle

Bugünkü dille ifâdesi: "Ey Allahım! Hayır sahibinin varlığını dâim eyle." dir.

Vezne vurulmadan, manası düşünülmeden yapılan okuyuşlar, şüphesiz zaman zaman fâhiş hatalara ve yanlış yargılara sebep olur. Örneğin İstanbul'da Süfyân b. Uyeyne türbesi içindeki ikinci kitâbenin ilk beyti,

(*) Atatürk Ün. Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü öğretim üyesi.

**Sultân-ı heft-kışver a'nî ki Şâh Süleymân
Kim yücedir felekden kadr ile bârigâhı**

şeklinde okunmuş ve buna dayanılarak beyitte adı geçen hükümdarın Kanuni Sultan Süleyman olduğu kanaati, hiçbir tereddüt ifâdesine yer verilmeden serdedilmiştir (3). Oysa gerek vezne, gerekse kitâbenin yayınlanan fotoğrafına göre birinci mısraın son kısmının (tefîlenin) Şâh Süleymân olması mümkün değildir. Muzârî bahrinin Mef'ûlü fâilâtün mef'ûlü fâilâtün vezniyle yazılmış bu kıt'anın ilk mısraının kısmen silik olan son tarafı fâilâtün tefîlesine uygun olmalıdır. Buna göre silik kısmın Şeh Süleymân olması gerekirdi. Halbuki fotoğrafta Şâh kelimesinin şın ve elif harfleri açıkça bellidir. Şâh kelimesi aruzda bir buçuk hece değerinde olduğuna göre silik kısmın Ahmed, Mahmûd gibi iki kapalı heceden oluşmuş bir sözcük olması lazımdır. Dolayısıyla bizim aklımıza hemen "Acaba sahabe türbelerini imâr ve ihyâ eden Sultan Mahmud II olabilir mi?" sorusu gelmektedir.

Bu hususta ikinci örneğimiz, yine İstanbul'daki Topçubaşı İsmail Ağa Çeşmesinin ikinci kitâbesidir. Söz konusu kitâbe şöyle okunmuştur (4):

**Emri ceryan eyledi Han Mahmud'un
Bu ka'betü'l-uşşakda oldu su sebil
Topcu-başı yaptı dedi vehiye tarih
Aynçe-i zemzem eser-i İsmail**

Bu kıt'anın üçüncü mısraının okunuşundan -zorlamayla da olsa- anlaşılın, "Topçubaşı yaptırdı, o (kadın) tarihini söyledi"dir. Oysa yukarıdaki mısralarda iki şahıs adı geçmektedir ve ikisi de erkektir. O halde bu tarihi kim söylemiştir? Bu sorunun cevabı, ikinci beytin doğru okunuşundadır; zira yukarıdaki okuyuş hem vezne hem de manaya aykırıdır. Doğrusu:

**Topcubaşı yaptı dedi Vehbî târîh
Ayn-i çeh-i zemzem eser-i İsmâîl**

olmalıdır.

Kitâbelerde bazen hattat veya hakkâktan kaynaklanan birtakım yanlışlıklar bulunduğu bilinmektedir. Nitekim konunun mütehasısları bunları, yeri geldikçe göstermektedirler. Kanaatimizce bu tür yanlışlıkların tashihi edilmesinde ve metnin aslını bulmada en önemli unsur, yine vezindir. Bunu da bir örnekle göstermek yerinde olacaktır.

Merhum İ. Hakkı Konyalı, Erzurum'daki Lala Paşa Camii'ne ait bir kitlek (asma kilit geçirilecek süslü demir parçası) üzerindeki dört beyitlik kıt'ayı naklederken birinci ve altıncı mısraları,

Etdi Feyzullâh efendi ihtimâm üzere itmâm

ve

Eyledi ramîm iken ta'mîrini muhkem metîn

şeklinde kendine göre düzelterek yazmış ve bu düzeltmeyle ilgili olarak dipnotta "Bu kelime (yani itmâm) Enam ve beşinci mısradaki (?) ramim kelimesi de termim gibi yanlış yazılmıştır" kanaatini hiçbir tereddüt izhar etmeden serdetmiştir (5).

Bugün bu alet yerinde bulunmadığından metnin aslı hususunda kat'î bir fikir edinemiyoruz. Ancak şunu kesin olarak söyleyebiliriz ki yazar, bu tasarruflarıyla her iki mısraın da veznini bozmuştur. Onu bu müdahalelere sevkeden etken, şüphesiz söz konusu mısraların -kendi okuyuşuna göre- manalarının bozuk olmasıdır. Halbuki yazar, bu mısraların manalarıyla birlikte vezinlerini de nazar-ı itibâre almış olsaydı, meselâ altıncı mısradaki yanlışlığı "termîm" kelimesinde değil "iken" sözcüğünde arayacak, bu sözcüğün muhtemelen "ile" olduğunu farkedecek ve

Eyledi termîm ile ta'mîrini muhkem metîn

şeklindeki bir mısraın manasının yerli yerinde olduğunu görecekti (6).

Hulâsa bütün bu satırlarda aruzu bilmemenin, ona gereken önemi vermemenin acı sonuçları yatmaktadır. Dileriz ki klâsik sahayla uğraşanlara bir ibret vesilesi olur ve asırlarca manzûmelerimize coşku, ahenk ve güzellik katan bu vezin sistemi, ilgililer tarafından -hiç değilse eski metinleri sağlıklı bir şekilde okuyup anlama uğruna- gerekli alâkayı görür.

NOTLAR

- (1) Bazen bunun tersi de olabilir; ancak beytin manasını ihmal etmek, zaten asla kabul edilemeyecek bir davranıştır.
- (2) Lâle Dergisi, Sayı 3, s.8.
- (3) İstanbul'da Sahabe Kabir ve Makamları, Ankara, tarihsiz (1986'dan sonra), s.97.
- (4) İstanbul Çeşmeleri (Beyoğlu Cihetindeki Meyva Tabağı Motifleriyle Bezenmiş Tek Cepheli Anıt Çeşmeler), Ankara 1991, s.32, 42.
- (5) Abideleri ve Kitabeleri ile Erzurum Tarihi, İstanbul 1960, s.238-239.
- (6) Kitâbe metinlerini neşretmede büyük gayretleri bulunan ve bu konuda başkalarını zaman zaman ağır biçimde eleştiren bu çok çalışkan ve aynı derecede iddialı merhûm araştırmacının eserleri maalesef bu tür vezin hatalarıyla doludur.